

dr. sc. Petra Halar

Ekonomski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, Republika Hrvatska
phalar@efzg.hr

izv. prof. dr. sc. Ana Ježovita

Ekonomski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, Republika Hrvatska
ajezovita@efzg.hr

prof. dr. sc. Boris Tušek

Ekonomski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, Republika Hrvatska
btusek@efzg.hr

PROFESIONALNE PRIJEVARE U SUVREMENOM DOBU: STANJE, UZROCI I POSLJEDICE

Primljen rad: 29. kolovoza 2022.

Prihvaćen rad: 15. studenog 2022.

<https://doi.org/10.46458/27121097.2022.28.104>

Prethodno priopćenje

Sažetak

Profesionalne ili interne prijevare (engl. Occupational Frauds) su, prema definiciji Udruženja ovlaštenih istražitelja prijevara (engl. The Association of Certified Fraud Examiners – ACFE), nezakonite aktivnosti i postupci koje namjerno čine zaposlenici protiv poduzeća u kojima djeluju, zloupotrebljavajući pritom organizacijske resurse, kako bi stekli određenu ekonomsku ili neekonomsku korist na koju zakonski nemaju pravo. Upravo takve prijevare, prema rezultatima brojnih stručnih istraživanja provedenih na svjetskoj razini, predstavljaju ujedno i najskuplje te najčešće oblike financijskog kriminala. Suvremeni uvjeti poslovanja, uključujući procese digitalizacije poslovanja, digitalne transformacije poslovnih modela, pandemiju respiratorne bolesti COVID-19, rad na daljinu, nestabilnu političku i ekonomsku situaciju, globalnu ekonomsku krizu, odnosno recesiju, samo dodatno stvaraju još plodnije tlo za počinjenje profesionalnih prijevara. Da bi se poduzeća obranila od takvih internih ili 'insajderskih' napada, ključno je da upravljačke strukture poduzeća transformiraju postojeći način upravljanja poslovanjem, te implementiraju agilni i inovativni sustav internih kontrola kao temelj procesa upravljanja rizicima prijevara u digitalnoj ekonomiji. Istraživanje

u ovom radu je vođeno upravo oskudnošću znanstvene literature i provedenih znanstvenih istraživanja vezanih uz postojeće stanje, buduće trendove i utjecaj profesionalnih prijevара na poslovanje poduzeća. S obzirom na sve veći utjecaj i negativne, kako ekonomske, tako i neekonomske, posljedice rizika profesionalnih prijevара na poslovanje poduzeća, predmet ovog rada bio je dati pregled i kritički analizirati postojeće stanje i utjecaj počinjenih profesionalnih prijevара na poslovanje poduzeća. Za daljnje usmjeravanje istraživanja, postavljena su tri istraživačka pitanja i pet istraživačkih ciljeva. Kako bi se odgovorilo na postavljena istraživačka pitanja te ostvarili postavljeni ciljevi, provedena je kritička analiza, komparacija i sinteza sekundarnih izvora podataka, primarno rezultata sveobuhvatnog istraživanja o profesionalnim prijevarama koje na svjetskoj razini, još od 1996. godine, provodi Udruženje ovlaštenih istražitelja prijevара.

Ključne riječi: *profesionalne prijevare, sprječavanje prijevара, otkrivanje prijevара, COVID-19*

JEL: M40, M41, M42

1. UVOD

Suvremeno neizvjesno, kompleksno i dinamično eksterno i interno okruženje stvara i stavlja sve veće izazove pred upravljačke strukture koje trebaju učinkovito i djelotvorno upravljati i nadzirati djelovanje poslovnih funkcija radi ostvarivanja postavljenih ciljeva, opstanka i uspješnog poslovanja poduzeća u dugom roku. Poduzeća se nastoje razlikovati od konkurenata te ostvarivati održivu konkurentsku prednost putem usvajanja i upotrebe tehnoloških inovacija, digitalizacije poslovnih procesa, digitalne transformacije poslovnih modela, i slično, kako bi što uspješnije zadovoljila potrebe svojih interesno-utjecajnih skupina. Stoga upravo razvoj i usvajanje novih digitalnih tehnologija, povezani procesi digitalizacije poslovanja, pandemija respiratorne bolesti COVID-19, rad na daljinu, nestabilna politička i ekonomska situacija te globalna ekonomska kriza dovode do pojave novih, rastućih i sve opasnijih rizika koji negativno utječu na poslovanje poduzeća. Poduzeća moraju biti proaktivna te transformirati svoj postojeći način upravljanja poslovanjem, s primarnim naglaskom na transformiranju, inoviranju, dizajniranju i implementiranju agilnog i inovativnog sustava internih kontrola kao instrumenta upravljanja rizicima u digitalnoj ekonomiji.

Usprkos pojavljivanju brojnih novih vrsta rizika, rizik koji kontinuirano predstavlja ključnu prijetnju ili opasnost za poduzeće, a može nastati unutar ili izvan poduzeća, jest upravo rizik prijevара. Svake godine se uslijed nastanka različitih vrsta prijevара na svjetskoj razini, u različitim vrstama poduzeća, iz različitih sektora, gube milijarde kuna, eura, dolara, što zatim rezultira brojnim financijskim

i nefinancijskim izazovima, a u konačnici i propadanjem poduzeća, te širim negativnim posljedicama za društvo u cjelini (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014.; 2016.; 2018.; 2020.; 2022.; The Institute of Internal Auditors Global, 2019a.; The Association of Certified Fraud Examiners & Grant Thornton, 2021.; Udruženje ovlaštenih istražitelja prijevара Hrvatska, 2022.). Prijevare negativno utječu na financijske, reputacijske, psihološke i društvene aspekte poslovanja poduzeća (The Institute of Internal Auditors Global, 2009.; Araj, 2015.; Banarescu, 2015.). Financijski gubici, ili šire ekonomski gubici za poslovanje poduzeća nastali uslijed prijevара su značajni, no, ukupni troškovi prijevара su zapravo nemjerljivi u terminima vremena, produktivnosti i reputacije (The Institute of Internal Auditors Global, 2009., 2). Zbog toga je ključno da upravljačke strukture oblikuju, implementiraju i provode odgovarajući učinkovit i djelotvoran proces upravljanja rizicima prijevара, kao sastavni dio cjelokupnog procesa upravljanja rizicima poduzeća, te ga kontinuirano prilagođavaju promjenama u internom i eksternom okruženju poduzeća.

Postoje različite definicije prijevара, što uvelike ovisi i o pravnom sustavu unutar kojeg poduzeće posluje, pa samim time postoje i različite kategorije i vrste prijevара. Općenito, prema definiciji Udruženja ovlaštenih istražitelja prijevара, profesionalna prijevара se može definirati kao „upotreba nečije profesije ili zanimanja za osobno obogaćivanje putem namjerne zloupotrebe ili pogrešne upotrebe resursa ili imovine poduzeća u kojem djeluje“ (The Association of Certified Fraud Examiners, 2022., 6). Iz tako definiranog pojma prijevара, uočavaju se tri ključne kategorije prijevара, koje sa svojim različitim potkategorijama ili vrstama prijevара slikovito formiraju *stablo prijevара* (engl. *The Fraud Tree*), a to su (The Association of Certified Fraud Examiners, 2022., 10):

- zloupotreba ili protupravno prisvajanje imovine (engl. *Asset Misappropriation*)
- sheme prijevarnog financijskog izvještavanja ili prijevара s financijskim izvještajima (engl. *Financial Statement Fraud*)
- korupcija (engl. *Corruption*).

S obzirom na ekonomsko značenje prijevара, kao i uslijed povećanja nastanka i utjecaja rizika prijevара na pojedina poduzeća, ekonomske sektore, kao i nacionalne, regionalne i globalne ekonomske tokove, predmet ovog rada bio je dati pregled i kritički analizirati postojeće stanje i utjecaj počinjenih profesionalnih prijevара na poslovanje poduzeća. Konkretnije, ovim radom nastojali su se dati odgovori na sljedeća istraživačka pitanja:

1. Kakvo je postojeće stanje počinjenja profesionalnih prijevара?

2. Postoje li razlike u vrstama prijevarena, njihovim uzrocima, metodama počinjenja, trajanju te metodama otkrivanja uslijed pandemije uzrokovane respiratornom bolešću COVID-19?
3. Kakvi su ekonomski i neekonomski učinci prijevarena?

Da bi se odgovorilo na postavljena istraživačka pitanja, definirani su i ciljevi istraživanja:

1. identificirati najučestalije i najskuplje vrste i metode počinjenja profesionalnih prijevarena te njihove uzroke i posljedice
2. analizirati najučinkovitije metode, sredstava i instrumente sprječavanja i otkrivanja prijevarena
3. prikazati i opisati ključna sociodemografska obilježja počinitelja prijevarena
4. istražiti, identificirati i analizirati obilježja poduzeća u kojim se najčešće događaju prijevare
5. identificirati i opisati odgovore poduzeća na otkrivanje prijevarena te rezultate tih odgovora.

Radi odgovaranja na postavljena istraživačka pitanja te radi ostvarivanja postavljenih ciljeva istraživanja, provedena je kritička analiza, komparacija i sinteza sekundarnih izvora podataka, primarno rezultata sveobuhvatnog istraživanja o profesionalnim prijevarama koje na svjetskoj razini, još od 1996. godine, provodi Udruženje ovlaštenih istražitelja prijevarena, pri čemu su se primarno koristile sljedeće metode znanstvenog istraživanja: metoda analize, metoda sinteze, metoda deskripcije, metoda klasifikacije, metoda komparacije te metoda kompilacije.

Rad se sastoji od pet dijelova. Nakon uvodnog dijela rada u kojem su definirani predmet, istraživačka pitanja i ciljevi rada, u drugom dijelu rada postavlja se teorijski okvir i daje pregled literature vezano uz profesionalne prijevare, njihove kategorije, vrste i metode počinjenja, kao i utjecaj te posljedice na poslovanje poduzeća. U trećem dijelu rada se objašnjavaju izvori podataka i metode istraživanja koje su korištene za ostvarivanje postavljenih ciljeva istraživanja. Zatim se u četvrtom dijelu rada prikazuju, analiziraju i interpretiraju rezultati istraživanja, dok se u zadnjem, petom dijelu rada donose ključni zaključci rada te daju preporuke za buduća istraživanja.

2. TEORIJSKI OKVIR I PREGLED LITERATURE

Izazovi ili neizvjesnosti, koji obilježavaju poslovanje poduzeća u suvremenom dobu, te utječu na ostvarivanje postavljenih ciljeva, strategije, vizije i misije, mogu se najbolje opisati pojmom rizika, odnosno mogućnošću nastanka određenog ili određenih događaja koji će utjecati na ostvarivanje, odnosno bolje rečeno, neostvarivanje postavljenih ciljeva, strategije, vizije i misije poduzeća (Hrvatski institut internih revizora, 2017., 240). Samim time, rizik može imati pozitivan ili negativan aspekt, jer se može odnositi na priliku za povećanje vrijednosti, odnosno na prijetnju za smanjenje vrijednosti poduzeća (Tušek, et al., 2014., 107). Rizik se najčešće mjeri u smislu njegova utjecaja i vjerojatnosti ostvarivanja ili neostvarivanja određenog događaja (Hrvatski institut internih revizora, 2017., 240). Prijevare kontinuirano predstavljaju značajnu opasnost za ostvarivanje ciljeva poduzeća, odnosno rizici prijevара predstavljaju realnost s kojom se poduzeća svakodnevno susreću (Araj, 2015., 4). Sukladno prethodno općenito definiranom pojmu rizika, rizik prijevare (engl. *Fraud Risk*) se može definirati kao mogućnost nastanka prijevare koja će utjecati na ostvarivanje postavljenih ciljeva, strategije, vizije i misije poduzeća (Araj, 2015., 5). Rizik prijevare se također može mjeriti u smislu njegova utjecaja i vjerojatnosti ostvarivanja prijevare. Rizici prijevара, promatrajući s aspekta poslovanja poduzeća, mogu biti interni ili eksterni, te uključuju (The Institute of Internal Auditors Global, 2022., 3):

- tajne dogovore (engl. *Collusion*)
- nedovoljno ili pretjerano izvještavanje (engl. *Under- or Over-Reporting*)
- zloupotrebu imovine ili podataka (engl. *Misappropriation of Assets or Data*)
- pogrešno prikazivanje, krivotvorenje dokumenata i uništavanje zapisa (engl. *Misrepresentation, Falsification of Documents, and Destruction of Records*).

Da bi upravljačke strukture maksimizirale pozitivne aspekte, a minimizirale negativne aspekte rizika prijevара, te na taj način ostvarile konkurentsku prednost na tržištu i osigurale uspješno poslovanje poduzeća u dugom roku, navedenim rizicima je potrebno odgovarajuće upravljati. Menadžment poduzeća treba uspostaviti odgovarajući proces upravljanja rizicima, zato što upravljanje rizicima treba biti kontinuirani napor i stalna, neprekidna funkcija poduzeća (The Institute of Internal Auditors Global, 2019b., 2). U skladu s općenitom definicijom procesa upravljanja rizicima (engl. *Risk Management*) globalnog Instituta internih revizora, može se definirati i proces upravljanja rizicima prijevара (engl. *Fraud Risk Management*) kao proces utvrđivanja, procjene, upravljanja i nadzora nad mogućim prijevarama kojim se pruža razumno uvjerenje za ostvarivanje ciljeva poduzeća (Hrvatski institut internih revizora, 2017., 240). Proces upravljanja

rizicima prijevarena sastoji se najčešće od četiri međusobno povezane faze koje uključuju (Tušek, et al., 2014., 281):

1. identificiranje rizika prijevarena povezanih s ciljevima poslovanja poduzeća
2. procjenjivanje rizika prijevarena u smislu vjerojatnosti, značajnosti i vremena njihova nastanka, vrednovanje potencijalnih posljedica i rangiranje rizika
3. odlučivanje o postupanju s identificiranim rizicima prijevarena
4. nadziranje.

Na koji način poduzeća upravljaju rizicima prijevarena, ovisi o pravnom sustavu u kojem posluju, kao i o njihovoj procjeni te apetitu rizika, odnosno razini rizika koju je poduzeće spremno prihvatiti (Hrvatski institut internih revizora, 2017., 240; The Institute of Internal Auditors Global, 2019a., 1). Dakle, važno je da poduzeća imaju razvijen učinkovit i djelotvoran proces upravljanja rizicima prijevarena koji treba uključivati svjesnost o prijevarama, preventivne aktivnosti, detektivne aktivnosti, kao i proces identifikacije, procjene i rangiranja prioriteta rizika prijevarena, shema prijevarena i rizičnih događaja te odgovore na prijevare, odnosno korektivne aktivnosti (The Institute of Internal Auditors Global, 2009., 2; The Institute of Internal Auditors Global, 2022., 5). Ne postoji za sva poduzeća jedinstveni proces upravljanja rizicima prijevarena, već se taj proces razlikuje ovisno o industrijskoj grani ili sektoru kojemu poduzeće pripada, lokaciji na kojoj djeluje, veličini, organizacijskoj strukturi i strateškim ciljevima, strukturi procesa korporativnog upravljanja, upravljanja rizicima i sustava internih kontrola, organizacijskoj kulturi, informacijskim sustavima i upotrebi tehnologija, zakonskoj regulativi, i slično (The Institute of Internal Auditors Global, 2022., 5).

Kao što je ranije navedeno, postoje različite definicije prijevarena, temeljem čega je jasno kako postoje i različite kategorizacije, odnosno vrste prijevarena, što se u nastavku detaljnije kritički analizira i sistematizira. Prema definiciji globalnog Instituta internih revizora, prijevarena predstavlja „svako nezakonito postupanje koje je obilježeno obmanjivanjem, prikrivanjem ili izigravanjem povjerenja. Riječ je o radnjama koje ne ovise o prijetnji nasiljem ili fizičkom silom“ (Hrvatski institut internih revizora, 2017., 239). Počinitelji prijevarena su osobe i poduzeća čiji su ciljevi (Hrvatski institut internih revizora, 2017., 239):

- pribavljanje novčane ili druge imovinske koristi ili usluga
- izbjegavanje plaćanja ili gubitka usluga
- ostvarivanje povoljnijeg osobnog ili poslovnog položaja.

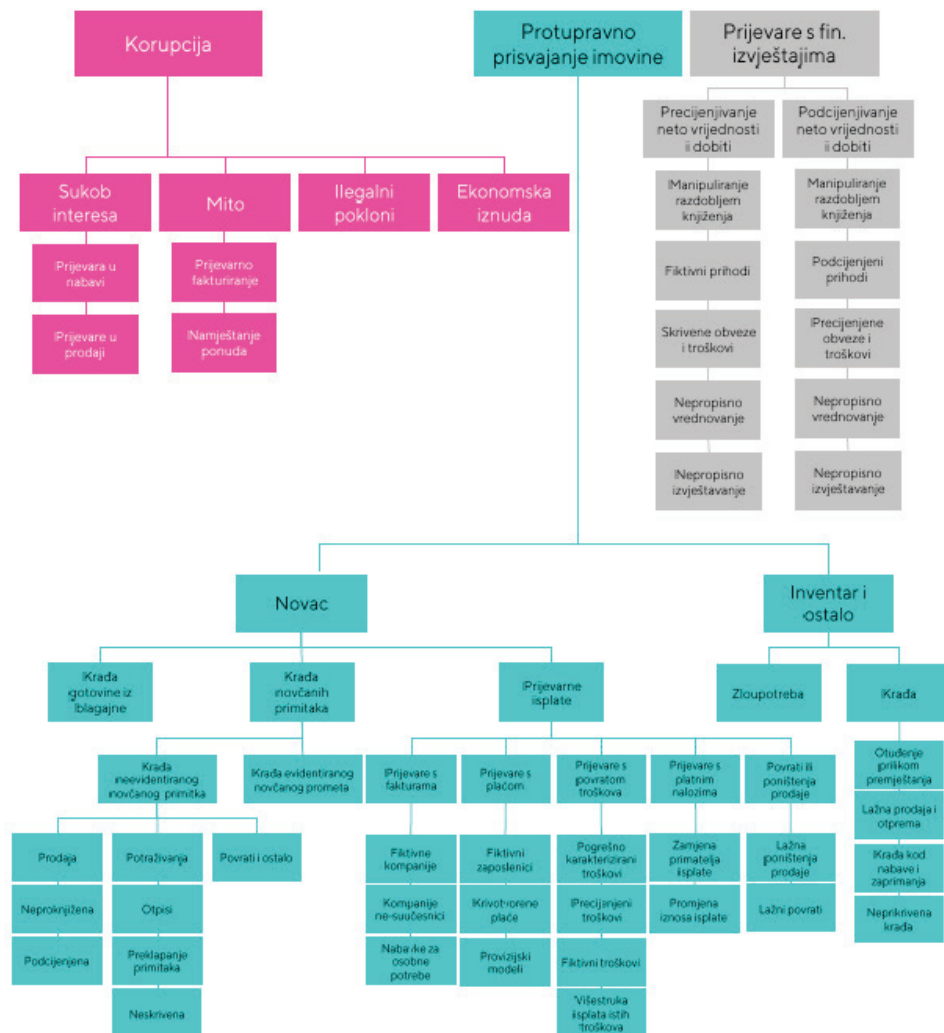
Navedena definicija je općenita jer uključuje različite vrste prijevара, uključujući mito i korupciju (engl. *Bribery and Corruption*) (Araj, 2015., 5). Uz to, navedena definicija ne razlikuje prijevare koje počine stranke unutar poduzeća (na primjer, zaposlenici ili menadžment), od prijevара koje počine stranke izvan poduzeća (na primjer, dobavljači ili kupci) (Araj, 2015., 5). Prijevара se može definirati i kao „namjerna radnja jedne ili više osoba unutar menadžmenta, onih koji su zaduženi za upravljanje, zaposlenika ili trećih stranaka, koja uključuje varanje kako bi se stekla nepravедna ili nezakonita prednost“ (Hrvatska revizorska komora, 2009., 160). Prema definiciji Udruženja ovlaštenih istražitelja prijevара, kao što je ranije navedeno, profesionalna ili interna prijevара se može definirati kao „upotreba nečije profesije ili zanimanja za osobno obogaćivanje putem namjerne zloupotrebe ili pogrešne upotrebe resursa ili imovine poduzeća u kojem djeluje“ (The Association of Certified Fraud Examiners, 2022., 6). Prema tome, „aktivnosti prijevара su namjerne. Za razliku od slučajeva nemara, počinitelji prijevара namjerno žele zloupotrijebiti okolnosti iskorištavajući slabosti u kontrolama, bilo zato što su pod prisilom ili za osobnu korist. Obično pokušavaju opravdati svoje postupke – sebi, a možda i drugima – kao legitimne ili zaslužene“ (The Institute of Internal Auditors Global, 2022., 4). S druge strane, pogreške (engl. *Mistake*) se mogu opisati kao nenamjerni propusti koji rezultiraju neostvarivanjem postavljenih ciljeva poslovanja poduzeća. Dakle, može se zaključiti da, iako se definicije prijevара razlikuju ovisno o pravnom sustavu, općenito prijevара karakterizira namjerno obmanjivanje radi ostvarivanja osobnih ili organizacijskih koristi ili da bi se naštetilo drugom pojedincu ili poduzeću (The Internal Audit Foundation, 2019., 320).

S obzirom na prethodno analizirane definicije prijevара, jasno je da postoje i različite kategorije te vrste prijevара. Prema klasifikaciji Udruženja ovlaštenih istražitelja prijevара, postoje tri ključne kategorije profesionalnih ili internih prijevара:

- protupravno prisvajanje imovine
- prijevare s financijskim izvještajima i
- korupcija,

koje slikovito formiraju *stablo prijevара* (The Association of Certified Fraud Examiners, 2022., 10) prikazano na slici 1.

Slika 1. ACFE sustav klasifikacije profesionalnih prijevara i zloupotreba – *stabla prijevara*¹

Izvor: Udruženje ovlaštenih istražitelja prijevara Hrvatska, 2022., 9.

Protupravno prisvajanje imovine podrazumijeva „shemu u kojoj zaposlenik krade ili zloupotrebljava resurse poduzeća u kojem djeluje“ (The Association of Certified Fraud Examiners, 2022., 94), pri čemu je često „popraćena lažnim ili krivim

¹ Ovdje prikazani ACFE sustav klasifikacije profesionalnih prijevara i zloupotreba, odnosno *stabla prijevara* je prilagođeno specifičnostima počinjenih prijevara u Republici Hrvatskoj, primarno u dijelu prijevara koje nisu primjenjive u Republici Hrvatskoj, poput prijevara s čekovima (Udruženje ovlaštenih istražitelja prijevara Hrvatska, 2022., 9).

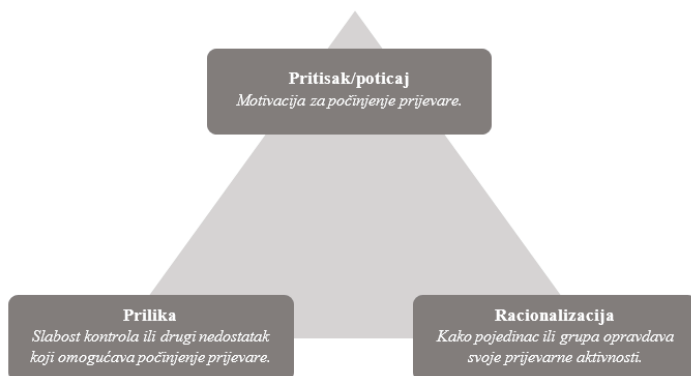
evidencijama ili dokumentima s ciljem skrivanja činjenice da imovina nedostaje ili da je založena bez pravog odobrenja“ (Hrvatska revizorska komora, 2009., 170). Prijevara s financijskim izvještajima predstavlja „shemu u kojoj zaposlenik namjerno uzrokuje pogrešno prikazivanje ili izostavlja materijalno značajnu informaciju iz financijskih izvještaja poduzeća“ (The Association of Certified Fraud Examiners, 2022., 94). Korupcija predstavlja „shemu u kojoj zaposlenik zloropotrebljava svoj utjecaj na poslovne transakcije na način kojim krši svoje dužnosti prema poslodavcu kako bi stekao direktnu ili indirektnu korist“ (The Association of Certified Fraud Examiners, 2022., 94).

Autor Donald Cressey je prvi istaknuo kako „konvergencija triju čimbenika općenito povećava rizik počinjenja prijevare:

- pritisak ili poticaj za počinjenje prijevare (engl. *The Pressure or Incentive to Commit Fraud*)
- prilika za počinjenje prijevare (engl. *The Opportunity to Commit Fraud*)
- sposobnost racionalizacije prijevarene aktivnosti (engl. *The Ability to Rationalize the Fraudulent Activity*)“ (The Internal Audit Foundation, 2019., 320).

Navedena tri elementa, pritisak ili poticaj za počinjenje prijevare, odnosno *motiv*, prilika za počinjenje prijevare, odnosno *moć*, i sposobnost racionalizacije prijevarene aktivnosti, odnosno *opravdanje*, čine *trokut prijevare*, koji je prikazan na slici 2.

Slika 2. Trokut prijevare

Izvor: The Internal Audit Foundation, 2019., 320.

Pritisak ili poticaj za počinjenje prijevare „može postojati kada je menadžment pod pritiskom, iz izvora izvan ili unutar poduzeća, da ostvari očekivane (i moguće nerealne) ciljeve zarada ili financijske rezultate – posebno s obzirom na to da posljedice za menadžment u slučaju neispunjavanja financijskih ciljeva mogu biti značajne. Slično, pojedinci mogu imati inicijativu za zloupotrebu imovine, na primjer, iz razloga što pojedinci žive iznad svojih mogućnosti“ (Hrvatska revizorska komora, 2009., 168). Uočena prilika za počinjenje prijevare „može postojati kada pojedinac vjeruje da je moguće zaobići interne kontrole, primjerice zato što je pojedinac u poziciji povjerenja ili ima znanje specifičnih nedostataka u internim kontrolama“ (Hrvatska revizorska komora, 2009., 168). Dakle, najčešći uzroci ili prilike za počinjenje prijevara su (The Institute of Internal Auditors Global, 2019a., 1):

- loše oblikovane, implementirane i provođene interne kontrole
- neučinkovit i nedjelotvoran proces upravljanja rizicima prijevara
- neučinkovit i nedjelotvoran proces korporativnog upravljanja.

„Pojedinci mogu biti u mogućnosti racionalizirati aktivnosti počinjenih prijevara. Neki pojedinci imaju stav, karakter ili set etičkih vrijednosti koje im omogućuju svjesno i namjerno počinjenje nemoralnog djela. Međutim, čak inače poštteni pojedinci mogu počinuti prijevare u okruženju koje na njih nameće dovoljno pritiska“ (Hrvatska revizorska komora, 2009., 168).

Prijevare često rezultiraju pravnim sporovima, otpuštanjem zaposlenika i povratom sredstava stečenih prijevaram aktivnostima (The Institute of Internal Auditors Global, 2019a., 1). Zbog tog razloga, ključno je da „svaku poduzetu istragu provode odgovarajuće kvalificirani pojedinci kako bi se umanjio rizik kompromitiranja dokaza, pogrešnog optuživanja ili potkopavanja mogućih pravnih akcija“ (The Institute of Internal Auditors Global, 2019a., 1). Općenito, kako bi se minimizirali rizici prijevara, njihov utjecaj i posljedice za poslovanje poduzeća, menadžment treba implementirati učinkovit i djelotvoran sustav internih kontrola kao instrument upravljanja rizicima općenito, uključujući i rizike prijevara.

Odgovornost za upravljanje rizikom prijevara je dijeljena odgovornost svakoga u poduzeću, uključujući i određene eksterne strane, poput eksternih konzultanata, pružatelja uvjerenja i drugih stručnjaka u području prijevara (The Institute of Internal Auditors Global, 2022., 6). Prema *Modelu tri linije globalnog Instituta internih revizora* (engl. *The IIA's Three Lines Model*), odgovornosti vezane uz rizike prijevara su sljedeće (Hrvatski institut internih revizora, 2020., 5-6; The Institute of Internal Auditors Global, 2022., 6-8):

- upravljačko tijelo

- određuje apetit rizika prijevара poduzeća te nadzire upravljanje rizicima prijevара (uključujući interne kontrole)
- menadžment kao prva linija obrane
 - vodi i usmjerava aktivnosti te korištenje resursa za ostvarenje ciljeva poduzeća i ima primarnu odgovornost za nadzor i kontrolu procesa za sprječavanje, upravljanje, otkrivanje i oporavak od prijevара
 - održava stalni dijalog s upravljačkim tijelom i izvještava o: planiranim, stvarnim i očekivanim rezultatima povezanim s ciljevima poduzeća te o rizicima prijevара
 - uspostavlja i održava odgovarajuće strukture i procese za upravljanje operacijama i rizicima prijevара (uključivo interne kontrole)
- menadžment kao druga linija obrane
 - pruža komplementarnu stručnost, podršku, praćenje te postavlja izazove vezane uz upravljanje rizicima, uključujući:
 - √ razvoj, uvođenje i kontinuirano unapređenje upravljanja rizicima prijevара (uključujući interne kontrole) u procesima, sustavima i cijelom poduzeću
 - √ ostvarenje ciljeva upravljanja rizicima prijevара
 - pruža analizu i izvještava o adekvatnosti i učinkovitosti upravljanja rizicima prijevара (uključujući interne kontrole)
- interna revizija
 - pruža neovisno i objektivno uvjerenje i savjet menadžmentu i upravljačkom tijelu o adekvatnosti i učinkovitosti korporativnog upravljanja i upravljanja rizicima (uključujući interne kontrole), podržavajući ostvarenje ciljeva poduzeća te promovira i usmjerava kontinuirano unapređenje.

3. IZVORI PODATAKA I METODE ISTRAŽIVANJA

Udruženje ovlaštenih istražitelja prijevара od 1996. godine provodi, a od 2002. godine u kontinuitetu svake druge godine objavljuje rezultate sveobuhvatnog istraživanja provedenog na svjetskoj razini o stanju profesionalnih ili internih prijevара, odnosno provodi istraživanje o troškovima, metodama, žrtvama, počiniteljima i učincima profesionalnih prijevара u poduzećima diljem svijeta (The Association of Certified Fraud Examiners, n.d.). Dakle, 1996. godine objavljeno je prvo, a 2022. godine 12. izdanje tog istraživanja (The Association of Certified Fraud Examiners, 2022.). Rezultatima istraživanja se pridonosi razumijevanju

profesionalnih prijevare te poboljšanju sposobnosti istražitelja prijevare, odnosno cijele profesije, za učinkovitije i djelotvornije sprječavanje, otkrivanje i odgo-varanje na prijevare kako bi se zaštitila poduzeća od šteta prouzrokovanih profesionalnim prijevarama (The Association of Certified Fraud Examiners, 2020.; 2022.).

Za ostvarivanje postavljenih ciljeva istraživanja, provedena je kritička analiza, komparacija i sinteza rezultata istraživanja o profesionalnim prijevarama provedenih od 2014. do 2022. godine. Dakle, u analizu je ušlo zadnjih pet izdanja istraživanja *Izveštaj nacijama* (engl. *Report to the Nations*) o stanju profesionalnih prijevare i zloupotreba u svijetu (tablica 1.). *Izveštaji nacijama* od 2014. do 2022. godine su temeljeni na *online* anketnim upitnicima poslanim ovlaštenim istražiteljima prijevare (engl. *Certified Fraud Examiners – CFEs*) (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014.; 2016.; 2018.; 2020.; 2022.). Kao sastavni dio istraživanja, ispitanici su trebali dati detaljni opis pojedinačnog najvećeg slučaja prijevare koji su istraživali, pri čemu su mogli dostaviti informacije i o drugom slučaju prijevare koji su istraživali (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014., 68; 2016., 80; 2018., 52; 2020., 58; 2022., 66). Svaki slučaj trebao je ispunjavati sljedeća četiri kriterija kako bi bio uključen u analizu (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014., 68; 2016., 80; 2018., 52; 2020., 58; 2022., 66):

- slučaj je trebao uključivati isključivo profesionalnu ili internu prijevaru, odnosno prijevaru koju je počinio zaposlenik protiv poduzeća u kojem djeluje
- istraživanje prijevare se trebalo provoditi između siječnja 2012. godine; siječnja 2014. godine; siječnja 2016. godine; siječnja 2018. godine; siječnja 2020. godine i vremena sudjelovanja u istraživanju, odnosno prosinca 2013. godine; listopada 2015. godine; listopada 2017. godine; rujna 2019. godine; rujna 2021. godine (tablica 1.)
- istraživanje prijevare je trebalo biti završeno u vrijeme sudjelovanja u anketi
- ovlaštenu istražitelja prijevare je trebao imati razumno uvjerenje da je/da su počinitelj/i identificiran/i.

Nakon toga, ispitanici su trebali odgovoriti na pitanja vezana uz detalje slučaja prijevare, uključujući informacije o počiniteljima prijevare, poduzeću žrtvi prijevare, metodama počinjenja prijevare, kao i trendovima prijevare općenito (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014., 68; 2016., 80; 2018., 52; 2020., 58; 2022., 66).

Tablica 1. Osnovne informacije o provedenim istraživanjima profesionalnih prijevара u svijetu

Izveštaj – izdanje	Razdoblje istraživanja	Broj slučajeva	Zemlje	Istraživanje prijevара	Ukupni gubici
2014. – 8.	listopad – prosinac 2013.	1483	103	siječanj 2012. – prosinac 2013.	/*
2016. – 9.	srpanj – listopad 2015.	2410	114	siječanj 2014. – listopad 2015.	6,3 milijardi dolara
2018. – 10.	srpanj – listopad 2017.	2690	125	siječanj 2016. – listopad 2017.	7 milijardi dolara
2020. – 11.	srpanj – rujan 2019.	2504	125	siječanj 2018. – rujan 2019.	3,6 milijardi dolara
2022. – 12.	srpanj – rujan 2021.	2110	133	siječanj 2020. – rujan 2021.	3,6 milijardi dolara
<p><i>*procjena temeljem informacije ovlaštenih istražitelja prijevара iz anketnog istraživanja o tome da godišnje produženje gube 5 % prihoda – primjenjujući navedenu informaciju na procjenu bruto svjetskog proizvoda (engl. Gross World Product) od 73,87 trilijuna dolara za 2013. godinu–3,7 trilijuna dolara gubitaka od prijevара godišnje</i></p>					

Izvor: izrada autora temeljem The Association of Certified Fraud Examiners, 2014.; 2016.; 2018.; 2020.; 2022.

Slučajevi prijevара zastupljeni u navedenih pet *Izveštaja nacijama* su počinjeni u brojnim zemljama u svim svjetskim regijama², u poduzećima različitih industrijskih grana/sektora, kao i u poduzećima različitih veličina, od multinacionalnih korporacija, do malih privatnih poduzeća, javnih institucija, neprofitnih organizacija, i slično (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014.; 2016.; 2018.; 2020.; 2022.). Dakle, zaključak je kako niti jedno poduzeće, organizacija ili institucija nije imuna na ovaj oblik kriminala (The Association of Certified Fraud Examiners, 2022., 6).

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Profesionalne ili interne prijevare, dakle, prijevare koje počine zaposlenici protiv poduzeća u kojima djeluju, su među najskupljim i najčešćim oblicima financijskog kriminala na svijetu (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014.; 2016.; 2018.; 2020.; 2022.), i to zbog dva vrlo jednostavna razloga (The Association of Certified Fraud Examiners, 2020.; 2022.):

1. zloupotrebe povjerenja od strane zaposlenika kojima poduzeća povjeravaju pristup ili kontrolu nad resursima, odnosno imovinom
2. mnogo je ljudi u poziciji počinjenja prijevара jer radna snaga na svjetskoj razini obuhvaća više od 3,3 milijarde ljudi.

S obzirom na to da prijevare predstavljaju svjetski, odnosno globalni problem koji ugrožava poslovanje poduzeća diljem svijeta, uz što je većina profesionalnih prijevара neotkrivena i neprijavljena, također je vrlo teško utvrditi puni razmjer gubitaka koje prijevare izazivaju (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014.; 2016.; 2018.; 2020.; 2022.). No, ipak, rezultati istraživanja Udruženja ovlaštenih istražitelja prijevара pružaju uvid u opseg šteta koji prijevare stvaraju poduzećima (The Association of Certified Fraud Examiners, 2020., 8; The Association of Certified Fraud Examiners, 2022., 8). Usprkos digitalizaciji poslovanja, odnosno implementaciji i upotrebi sofisticiranih informacijsko-komunikacijskih i digitalnih tehnologija u poslovanju poduzeća, rezultati istraživanja su pokazali kako su sheme i metode koje prevaranti koriste za počinjenje profesionalnih prijevара ostale nevjerojatno konzistentne kroz vrijeme (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014.; 2016.; 2018.; 2020.; 2022.).

² Za potrebe provedbe istraživanja, zemlje su podijeljene u osam svjetskih regija: Sjedinjene Američke Države i Kanada, Subsaharska Afrika, Azija i Pacifik, Zapadna Europa, Srednji Istok i Sjeverna Afrika, Južna Azija, Latinska Amerika i Karibi te Istočna Europa i Zapadna/Središnja Azija. Republika Hrvatska je svrstana u regiju Istočna Europa i Zapadna/Središnja Azija. Od svih pet analiziranih *Izveštaja nacijama*, uočeno je kako je isključivo jedan sudionik sudjelovao u istraživanju o profesionalnim prijevarama iz Republike Hrvatske u zadnjem istraživanju koje je provedeno od srpnja do rujna 2021. godine.

U tablici 2. je prikazana komparacija učestalosti i vrijednosti gubitaka koje pojedine kategorije prijevvara stvaraju. Kao što je vidljivo iz usporedbe rezultata istraživanja kroz svih pet godina, prevaranti najčešće zloupotrebljavaju ili protupravno prisvajaju imovinu poduzeća (u rasponu od 84 % do 89 % istraživanih slučajeva), pri čemu je vrijednost medijalnih gubitaka u rasponu od 100.000,00 do 130.000,00 dolara po slučaju. Zatim je nešto manje učestala kategorija prijevvara korupcija, koja je počinjena u rasponu od 35 % do 50 % slučajeva, pri čemu su iznosi gubitaka također relativno mali, u rasponu medijalnih gubitaka od 150.000,00 do 250.000,00 dolara po slučaju. U konačnici, najmanje učestala kategorija prijevvara koju prevaranti poduzimaju jesu prijevare s financijskim izvještajima (u rasponu od 9 % do 10 % istraživanih slučajeva), no navedena kategorija prijevvara predstavlja ujedno i najskuplju kategoriju profesionalnih prijevvara, čiji gubici se kreću u rasponu medijalnih gubitaka od 593.000,00 do 1.000.000,00 dolara po slučaju.

Tablica 2. Učestalost i vrijednost gubitaka počinjenih profesionalnih prijevvara

Kategorije profesionalnih prijevvara	Protupravno prisvajanje imovine	Korupcija	Prijevare s financijskim izvještajima
<i>Izveštaj nacijama 2014. – 8. izdanje</i>			
% počinjenja prijevvara	85 %	37 %	9 %
Gubici (medijan, u\$)	130.000 \$	200.000 \$	1.000.000 \$
<i>Izveštajnacijama 2016. – 9. izdanje</i>			
% počinjenja prijevvara	84 %	35 %	10 %
Gubici (medijan, u\$)	125.000 \$	200.000 \$	975.000 \$
<i>Izveštajnacijama 2018. – 10. izdanje</i>			
% počinjenja prijevvara	89 %	38 %	10 %
Gubici (medijan, u\$)	114.000 \$	250.000 \$	800.000 \$
<i>Izveštajnacijama 2020. – 11. izdanje</i>			
% počinjenja prijevvara	86 %	43 %	10 %
Gubici (medijan, u\$)	100.000 \$	200.000 \$	954.000 \$
<i>Izveštajnacijama 2022. – 12. izdanje</i>			
% počinjenja prijevvara	86 %	50 %	9 %
Gubici (medijan, u\$)	100.000 \$	150.000 \$	593.000 \$

Izvor: izrada autora temeljem The Association of Certified Fraud Examiners, 2014.; 2016.; 2018.; 2020.; 2022.

Prevaranti se ne ograničavaju na počinjenje samo jedne kategorije prijevvara, već čine različite sheme prijevvara istodobno (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014.; 2016.; 2018.; 2020.; 2022.), što je prikazano u tablici 3. usporedbom rezultata istraživanja kroz godine. Kao što je vidljivo iz tablice 3., kada

prevaranti istodobno čine više shema prijevare, najčešće kombiniraju sheme protupravnog prisvajanja imovine i korupcije, zatim sheme korupcije, protupravnog prisvajanja imovine i prijevare s financijskim izvještajima, kao i kombinaciju shema protupravnog prisvajanja imovine i prijevare s financijskim izvještajima, dok najrijeđe kombiniraju sheme korupcije i prijevare s financijskim izvještajima.

Tablica 3. Preklapanje kategorija prijevare

Kategorije prijevare	<i>Izvještaj nacijama</i>				
	2014.	2016.	2018.	2020.	2022.
Samo protupravno prisvajanje imovine	58 %	57 %	57 %	53 %	47 %
Protupravno prisvajanje imovine i korupcija	23 %	24 %	23 %	26 %	32 %
Samo korupcija	10 %	9 %	9 %	11 %	12 %
Korupcija, protupravno prisvajanje imovine i prijevare s financijskim izvještajima	4 %	4 %	4 %	5 %	5 %
Protupravno prisvajanje imovine i prijevare s financijskim izvještajima	3 %	3 %	3 %	3 %	2 %
Samo prijevare s financijskim izvještajima	2 %	2 %	1 %	2 %	1 %
Korupcija i prijevare s financijskim izvještajima	1 %	1 %	1 %	1 %	1 %

Izvor: izrada autora temeljem The Association of Certified Fraud Examiners, 2014.; 2016.; 2018.; 2020.; 2022.

Uz važnost kategorije počinjene prijevare, gubici uzrokovani profesionalnim prijevarama su također funkcija dužine trajanja prijevare prije nego što se otkrije (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014.; 2016.; 2018.; 2020.; 2022.). Kao što je vidljivo iz tablice 4., usporedbom rezultata za sveanalizirane godine, općenito se može zaključiti da što prijevare duže traje i pritom nije otkrivena, to će biti skuplja za poduzeće (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014., 16; 2016., 17; 2018., 14; 2020., 14; 2022., 13).

Može se zaključiti kako je vrlo pozitivno to što se prijevare sve brže otkrivaju, jer se medijan mjeseci otkrivanja prijevare smanjuje, s 18 mjeseci u *Izvještaju nacijama* iz 2014. godine, na 12 mjeseci u *Izvještaju nacijama* iz 2022. godine, što je posljedica implementacije i provođenja učinkovitijih i djelotvornijih metoda otkrivanja prijevare potpomognutih informacijsko-komunikacijskim i digitalnim tehnologijama. Isto tako, kao što je ranije prikazano u tablici 2., prijevare koje se i dogode uzrokuju manje gubitke.

Tablica 4. Učestalost i medijan gubitaka prijevarena temeljeni na trajanju prijevarena

Trajanje prijevarena (mjeseci)	<i>Izveštaj nacijama</i>									
	2014.		2016.		2018.		2020.		2022.	
	% slučajeva	Gubici (medijan, u \$)	% slučajeva	Gubici (medijan, u \$)	% slučajeva	Gubici (medijan, u \$)	% slučajeva	Gubici (medijan, u \$)	% slučajeva	Gubici (medijan, u \$)
≤ 6	25 %	50.000	26 %	45.000	27 %	30.000	29 %	50.000	33 %	47.000
7-12	17 %	98.000	19 %	100.000	19 %	75.000	19 %	90.000	21 %	100.000
13-18	10 %	112.000	9 %	150.000	10 %	125.000	10 %	135.000	9 %	125.000
19-24	15 %	150.000	14 %	150.000	13 %	200.000	13 %	210.000	13 %	110.000
25-36	13 %	211.000	12 %	300.000	11 %	400.000	12 %	300.000	9 %	300.000
37-48	5 %	363.000	6 %	350.000	5 %	425.000	5 %	430.000	4 %	698.000
49-60	6 %	436.000	6 %	738.000	6 %	500.000	5 %	340.000	5 %	450.000
> 60	9 %	965.000	8 %	850.000	8 %	715.000	7 %	740.000	6 %	800.000
Medijan	18 mjeseci		18 mjeseci		16 mjeseci		14 mjeseci		12 mjeseci	

Izvor: izrada autora temeljem The Association of Certified Fraud Examiners, 2014.; 2016.; 2018.; 2020.; 2022.

U tablici 5. su uspoređeni rezultati istraživanja o najčešće upotrijebljenim metodama skrivanja počinjenih prijevarena za analizirane godine za koje postoje podaci. Vidljivo je da su prevaranti najčešće kreirali lažne fizičke dokumente (u rasponu od 39 % do 55% slučajeva) ili mijenjali postojeće fizičke dokumente (u rasponu od 32 % do 52 % slučajeva).

Tablica 5. Metode skrivanja prijevarena

Metode	<i>Izveštaj nacijama</i>				
	2014.	2016.	2018.	2020.	2022.
Izrada lažnih (prijevarena) fizičkih dokumenata	/	55 %	55 %	40 %	39 %
Izmjena fizičkih dokumenata	/	52 %	48 %	36 %	32 %
Izrada lažnih (prijevarena) elektroničkih dokumenata ili datoteka	/	32 %	29 %	26 %	28 %
Izmjena elektroničkih dokumenata ili datoteka	/	33 %	31 %	27 %	25 %
Uništeni ili zadržani fizički dokumenti	/	34 %	30 %	/	23 %
Nikakav pokušaj skrivanja prijevarena	/	7 %	3 %	12 %	12 %

Izvor: izrada autora temeljem The Association of Certified Fraud Examiners, 2014.; 2016.; 2018.; 2020.; 2022.

Istraživanje metoda koje prevaranti upotrebljavaju za skrivanje svojih prijevernih aktivnosti može pomoći poduzećima u učinkovitijem i djelotvornijem otkrivanju i sprječavanju sličnih shema prijevare u budućnosti (The Association of Certified Fraud Examiners, 2016.; 2018.; 2020.; 2022.). Detekcija ili otkrivanje je ključni korak u istraživanju prijevare jer brzina otkrivanja prijevare, kao i način otkrivanja, može imati značajan utjecaj na veličinu prijevare (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014., 18; 2016., 20; 2018., 16; 2020., 18; 2022., 21). Također, predstavlja i važnu komponentu sprječavanja prijevare, zato što istražitelji prijevare mogu poduzeti korake za poboljšanje aktivnosti otkrivanja prijevare u poduzećima, što može posljedično povećati percepciju zaposlenika o učinkovitosti otkrivanja prijevare, što ih može spriječiti u počinjenju prijevare u budućnosti (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014., 18; 2016., 20; 2018., 16; 2020., 18; 2022., 21).

Kao što je vidljivo iz tablice 6., najčešće su prijevare otkrivene dojavom u svim analiziranim godinama, pri čemu je utvrđeno kako su najčešće dojave dolazile od strane zaposlenika poduzeća, i to u više od polovice svih dojava, a zatim je gotovo trećina dojava dolazila od eksternih strana, uključujući kupce, dobavljače i konkurente (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014., 19, 21; 2016., 21, 26; 2018., 17; 2020., 19; 2022., 22). Određene metode otkrivanja prijevare su učinkovitije i djelotvornije od drugih, pa je tako utvrđeno da prijevare koje su otkrivene pasivnim metodama otkrivanja prijevare, uključujući slučajno otkrivanje, obavijest tijela za provedbu zakona, regulatora ili vladine agencije te priznanje počinitelja prijevare, su trajale duže i rezultirale su većim medijalnim gubicima u odnosu na ostale metode otkrivanja prijevare (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014., 20; 2016., 25; 2018., 18; 2020., 20; 2022., 22, 23). S druge strane, prijevare koje su otkrivene aktivnim metodama otkrivanja prijevare, uključujući pregled i istraživanje dokumenata, internu reviziju, upravljački nadzor, usklađivanje računa, nadzor ili motrenje ponašanja zaposlenika te automatizirani nadzor podataka i transakcija, su trajale kraće i rezultirale su manjim iznosima medijalnih gubitaka (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014., 20; 2016., 25; 2018., 18; 2020., 20; 2022., 22, 23). Eksterna revizija i dojava ili prijava predstavljaju metode otkrivanja prijevare koje potencijalno mogu biti aktivne ili pasivne (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014., 20; 2016., 25; 2018., 18; 2020., 20; 2022., 22, 23).

Tablica 6. Metode otkrivanja prijevara

Metode	<i>Izveštaj nacijama</i>				
	2014.	2016.	2018.	2020.	2022.
Dojava ili pritužba	42 %	39 %	40 %	43 %	42 %
Interna revizija	14 %	17 %	15 %	15 %	16 %
Upravljački nadzor	16 %	13 %	13 %	12 %	12 %
Pregled i istraživanje dokumenata	4 %	4 %	4 %	3 %	6 %
Slučajno otkrivanje prijevare	7 %	6 %	7 %	5 %	5 %
Usklađivanje računa	7 %	6 %	5 %	4 %	5 %
Automatizirani nadzor podataka i transakcija	1 %	1 %	1 %	2 %	4 %
Eksterna revizija	3 %	4 %	4 %	4 %	4 %
Nadzor ili motrenje ponašanja zaposlenika	3 %	2 %	3 %	3 %	3 %
Obavijest tijela za provedbu zakona/regulatora/ vladine agencije	2 %	2 %	2 %	2 %	2 %
Priznanje počinitelja prijevare	1 %	1 %	1 %	1 %	1 %
Ostalo	1 %	6 %	6 %	6 %	1 %

*pasivne metode otkrivanja prijevara aktivne metode otkrivanja prijevara
potencijalno aktivne ili pasivne metode otkrivanja prijevara*

Izvor: izrada autora temeljem The Association of Certified Fraud Examiners, 2014.; 2016.; 2018.; 2020.; 2022.

Uspostava telefonske linije ili formalnog mehanizma prijavljivanja prijevara u poduzeću povećava šanse za ranije otkrivanje prijevara te smanjuje gubitke (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014., 22; 2016., 27; 2018., 19; 2020., 21; 2022., 24, 25). Edukacija o svjesnosti o prijevarama potiče upravo dojava putem formalnih mehanizama prijavljivanja prijevara uspostavljenih u poduzećima (The Association of Certified Fraud Examiners, 2022., 24). Kada se upotrebljavaju formalni mehanizmi prijavljivanja prijevara, sve više prevladavaju slanje elektroničke pošte te ispunjavanje elektroničkih obrazaca, koji sve više mijenjaju telefonske linije (tablica 7.) (The Association of Certified Fraud Examiners, 2016., 28; 2018., 19; 2020., 22; 2022., 26). Stoga, poduzeća trebaju imati uspostavljene različite kanale za prijavljivanje prijevara (The Association of Certified Fraud Examiners, 2022., 26). Najčešće zvijezdači prijavljuju prijevare direktno nadređenoj osobi, voditelju odjela, internoj reviziji ili timu za istraživanje prijevara (The Association of Certified Fraud Examiners, 2016., 29; 2018., 19; 2020., 23; 2022., 27).

Tablica 7. Formalni mehanizmi prijavljivanja prijevarena od strane zviždača

Metode	Izveštaj nacijama				
	2014.	2016.	2018.	2020.	2022.
Telefonska linija	/	40 %	42 %	33 %	27 %
E-mail	/	34 %	26 %	33 %	40 %
Web/online/elektronički obrazac	/	24 %	23 %	32 %	33 %
Poslano pismo/obrazac		17 %	16 %	12 %	12 %
Ostalo	/	10 %	9 %	9 %	7 %
Faks	/	2 %	1 %	1 %	< 1 %

Izvor: izrada autora temeljem The Association of Certified Fraud Examiners, 2014.; 2016.; 2018.; 2020.; 2022.

Najviše slučajeva prijevarena (oko 70 %), kroz sve analizirane godine, se dogodilo u profitnim poduzećima, bilo privatnim, bilo javnim poduzećima, zatim u institucijama javnog sektora i neprofitnim organizacijama (tablica 8.).

Tablica 8. Vrste poduzeća u kojima se događaju profesionalne prijevare

Vrsta	Izveštaj nacijama									
	2014.		2016.		2018.		2020.		2022.	
	% slu- čaja	Gubici (medi- jan, u \$)	% slu- čaja	Gubici (medijan, u \$)	% slu- čaja	Gubici (medi- jan, u \$)	% slu- čaja	Gubici (medi- jan, u \$)	% slu- čaja	Gubici (medi- jan, u \$)
Privatno poduzeće	38 %	160.000	38 %	180.000	42 %	164.000	44 %	150.000	44 %	120.000
Javno poduzeće	29 %	200.000	29 %	178.000	29 %	117.000	26 %	150.000	25 %	118.000
Javni sektor	15 %	90.000	19 %	109.000	16 %	118.000	16 %	100.000	18 %	138.000
Neprofitne organizacije	11 %	108.000	10 %	100.000	9 %	75.000	9 %	75.000	9 %	60.000
Ostalo	8 %	127.000	5 %	92.000	4 %	120.000	5 %	100.000	4 %	218.000

Izvor: izrada autora temeljem The Association of Certified Fraud Examiners, 2014.; 2016.; 2018.; 2020.; 2022.

Rezultati istraživanja prikazani u tablici 9. ukazuju na to da su najveći medijalni gubici od prijevarena ostvareni u poduzećima s manje od 100 zaposlenika prema *Izveštajima nacija* za 2018., 2020. i 2022. godinu, te iako su navedeni iznosi gubitaka mali, oni značajno utječu na poslovanje malih poduzeća (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014., 25; 2016., 32; 2018., 21; 2020., 25; 2022., 29). Uz to, jasno je da velika poduzeća imaju više financijskih resursa za ulaganje u programe za sprječavanje prijevarena (The Association of Certified Fraud Examiners, 2018., 21).

Tablica 9. Veličina poduzeća u kojima se događaju profesionalne prijevare

Veličina poduzeća (broj zaposlenika)	<i>Izveštaj nacijama</i>									
	2014.		2016.		2018.		2020.		2022.	
	% slučajaja	Gubici (medijan, u \$)	% slučajaja	Gubici (medijan, u \$)	% slučajaja	Gubici (medijan, u \$)	% slučajaja	Gubici (medijan, u \$)	% slučajaja	Gubici (medijan, u \$)
<100	29 %	154.000	30 %	150.000	28 %	200.000	26 %	150.000	22 %	150.000
100-999	24 %	128.000	22 %	186.000	22 %	100.000	23 %	120.000	24 %	100.000
1.000-9.999	28 %	100.000	28 %	100.000	26 %	100.000	27 %	100.000	29 %	100.000
≥10.000	20 %	160.000	21 %	150.000	24 %	132.000	25 %	140.000	25 %	138.000

Izvor: izrada autora temeljem The Association of Certified Fraud Examiners, 2014.; 2016.; 2018.; 2020.; 2022.

Što se tiče industrijske grane/sektora, u svim analiziranim godinama, najveći broj prijevara je počinjen, odnosno bolje rečeno, otkriven u sljedećim industrijskim granama, pretpostavljajući zbog većeg broja zaposlenih ovlaštenih istražitelja prijevara (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014., 27; 2016., 34; 2018., 24; 2020., 26; 2022., 32):

- bankarstvo i financijske usluge (engl. *Banking and Financial Services*)
- vlada i državna uprava (engl. *Government and Public Administration*)
- proizvodnja (engl. *Manufacturing*).

U tablici 10. su prikazani nadzorni mehanizmi i kontrolne aktivnosti koje su poduzeća imala implementirane u svojem poslovanju u vrijeme kada su se slučajevi prijevara dogodili. Rezultati su zapravo vrlo konzistentni kroz sve analizirane godine. Najčešće su to bile eksterna revizija financijskih izvještaja, formalni kodeks ponašanja te funkcija interne revizije. Postojanje internih kontrola, kao instrumenta upravljanja rizicima prijevara, povezano je s manjim iznosima gubitaka od prijevara, te bržim otkrivanjem prijevara, pri čemu se pokazalo da su najučinkovitiji nadzorni mehanizmi i interne kontrole, rotacija poslova i obavezan godišnji odmor te iznenadne, nenajavljene revizije koje su najrjeđe implementirane, dok je program potpore zaposlenicima pozitivno povezan s bržim otkrivanjem prijevara (The Association of Certified Fraud Examiners, 2022., 35).

Tablica 10. Nadzorni mehanizmi i interne kontrole za sprječavanje prijevara u poduzećima

Nadzorne i kontrolne aktivnosti	<i>Izveštaj nacijama</i>				
	2014.	2016.	2018.	2020.	2022.
Eksterna revizija financijskih izvještaja	81 %	82 %	80 %	83 %	82 %
Kodeks ponašanja	77 %	81 %	80 %	81 %	82 %
Funkcija interne revizije	71 %	74 %	73 %	74 %	77 %
Ovjera financijskih izvještaja od strane menadžmenta	70 %	72 %	72 %	73 %	74 %
Eksterna revizija internih kontrola nad financijskim izvještavanjem	65 %	68 %	67 %	68 %	71 %
Telefonske linije za prijavu prijevara	54 %	60 %	63 %	64 %	70 %
Upravljački nadzor	63 %	65 %	66 %	65 %	69 %
Neovisni revizijski odbor	62 %	63 %	61 %	62 %	67 %
Edukacija o svjesnosti o prijevarama za zaposlenike	48 %	52 %	53 %	55 %	61 %
Politika za sprječavanje prijevara	45 %	50 %	54 %	56 %	60 %
Edukacija o svjesnosti o prijevarama za menadžment i upravu	48 %	51 %	52 %	55 %	59 %
Program potpore zaposlenicima	52 %	56 %	54 %	55 %	56 %
Specijalizirani odjel, funkcija ili tim za otkrivanje prijevara	39 %	41 %	41 %	44 %	48 %
Formalne procjene rizika prijevara	34 %	39 %	41 %	41 %	46 %
Proaktivni monitoring/analiza podataka	35 %	37 %	37 %	38 %	45 %
Iznenadne, nenajavljene revizije	33 %	38 %	37 %	38 %	42 %
Rotacija poslova/obavezan godišnji odmor	20 %	19 %	19 %	23 %	25 %
Nagrade zviždačima	11 %	12 %	12 %	13 %	15 %

Izvor: izrada autora temeljem The Association of Certified Fraud Examiners, 2014.; 2016.; 2018.; 2020.; 2022.

I u poduzećima s razvijenim programima za sprječavanje prijevara, prijevare se ipak događaju (The Association of Certified Fraud Examiners, 2022., 42). Kao što je vidljivo iz tablice 11., rezultati kroz godine su vrlo konzistentni, te je moguće uočiti kako su primarne slabosti i ključni nedostaci internih kontrola zbog kojih su se profesionalne prijevare dogodile nedostatak implementiranih internih kontrola, zaobilaženje postojećih internih kontrola, nedostatak upravljačkog nadzora, loš ton na vrhu i nedostatak stručnog osoblja u nadzornim ulogama.

Tablica 11. Primarne slabosti i nedostaci internih kontrola koji su doveli do nastanka profesionalnih prijevara

Slabost/nedostatak	<i>Izveštaj nacijama</i>				
	2014.	2016.	2018.	2020.	2022.
Nedostatak internih kontrola	32 %	29 %	30 %	32 %	29 %
Zaobilaženje ili zanemarivanje postojećih internih kontrola	19 %	20 %	19 %	18 %	20 %
Nedostatak upravljačkog nadzora	20 %	19 %	18 %	18 %	16 %
Loš ton na vrhu	8 %	10 %	10 %	10 %	10 %
Nedostatak stručnog osoblja u nadzornim ulogama	4 %	6 %	8 %	6 %	8 %
Ostalo	5 %	6 %	6 %	6 %	7 %

Izvor: izrada autora temeljem The Association of Certified Fraud Examiners, 2014.; 2016.; 2018.; 2020.; 2022.

Postoji snažna pozitivna povezanost između pozicije počinitelja i veličine prijave, kao i dužine trajanja prijave, u smislu da što je prevarant na višoj poziciji ili razini odgovornosti u poduzeću, to uzrokuje prijave koje imaju veće iznose gubitaka za poduzeće (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014., 40-41; 2016., 48-49; 2018., 33; 2020., 38; 2022., 45), što je jasno vidljivo iz tablice 12. Također, sheme prijave koje čine prevaranti na višoj poziciji u poduzeću traju duže (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014., 41; 2016., 49; 2018., 34; 2020., 39; 2022., 45).

Tablica 12. Pozicija ili razina odgovornosti počinitelja prijave u poduzeću

Pozicija	<i>Izveštaj nacijama</i>									
	2014.		2016.		2018.		2020.		2022.	
	% slučajeva	Gubici (medijan, u \$)	% slučajeva	Gubici (medijan, u \$)	% slučajeva	Gubici (medijan, u \$)	% slučajeva	Gubici (medijan, u \$)	% slučajeva	Gubici (medijan, u \$)
Zaposlenik	42 %	75.000	41 %	65.000	44 %	50.000	41 %	60.000	37 %	50.000
Menadžer	36 %	130.000	37 %	173.000	34 %	150.000	35 %	150.000	39 %	125.000
Vlasnik/direktor	19 %	500.000	19 %	703.000	19 %	850.000	20 %	600.000	23 %	337.000
Ostali	3 %	250.000	3 %	104.000	3 %	189.000	3 %	230.000	2 %	133.000

Izvor: izrada autora temeljem The Association of Certified Fraud Examiners, 2014.; 2016.; 2018.; 2020.; 2022.

Što se tiče godina radnog staža prevaranta u poduzeću, najčešće prijave čine osobe koje rade u poduzeću od jedne do pet godina, dok najskuplje prijave čine osobe koje imaju više od 10 godina radnog iskustva u poduzeću, što je vidljivo iz tablice 13. u kojoj su prikazani rezultati istraživanja konzistentni kroz

sve analizirane godine. Prema tome, može se zaključiti da postoji snažna pozitivna povezanost između godina radnog staža prevaranta i veličine prijevare u poduzeću (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014., 52-53; 2016., 54; 2018., 35; 2020., 39; 2022., 46).

Tablica 13. Radni staž počinitelja prijevare u poduzeću

Broj godina staža	<i>Izveštaj nacijama</i>									
	2014.		2016.		2018.		2020.		2022.	
	% slučaja	Gubici (medijan, u \$)	% slučaja	Gubici (medijan, u \$)	% slučaja	Gubici (medijan, u \$)	% slučaja	Gubici (medijan, u \$)	% slučaja	Gubici (medijan, u \$)
<1	7 %	51.000	8 %	49.000	9 %	40.000	9 %	50.000	9 %	50.000
1-5	41 %	100.000	42 %	100.000	44 %	100.000	46 %	100.000	47 %	100.000
6-10	27 %	200.000	27 %	210.000	23 %	173.000	22 %	190.000	25 %	137.000
>10	25 %	220.000	23 %	250.000	24 %	241.000	23 %	200.000	20 %	250.000

Izvor: izrada autora temeljem The Association of Certified Fraud Examiners, 2014.; 2016.; 2018.; 2020.; 2022.

Analizirajući rezultate istraživanja kroz sve godine, može se zaključiti kako se gotovo polovica svih profesionalnih prijevare događa u sljedeća četiri odjela ili funkcije poduzećima (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014., 55; 2016., 55; 2018., 37; 2020., 40; 2022., 47, 50):

- odjel poslovnih operacija
- odjel računovodstva
- izvršni/viši menadžment
- odjel prodaje.

Veći postotak prijevare čine osobe muškog spola, u odnosu na osobe ženskog spola kroz sve analizirane godine, pri čemu je vidljivo smanjenje jaza medijalnog gubitka između muškaraca i žena (tablica 14.).

Tablica 14. Spol počinitelja prijevare u poduzeću

Spol	<i>Izveštaj nacijama</i>									
	2014.		2016.		2018.		2020.		2022.	
	% slučaja	Gubici (medijan, u \$)	% slučaja	Gubici (medijan, u \$)	% slučaja	Gubici (medijan, u \$)	% slučaja	Gubici (medijan, u \$)	% slučaja	Gubici (medijan, u \$)
Muški	67 %	185.000	69 %	187.000	69 %	156.000	72 %	150.000	73 %	125.000
Ženski	33 %	83.000	31 %	100.000	31 %	89.000	28 %	85.000	27 %	100.000

Izvor: izrada autora temeljem The Association of Certified Fraud Examiners, 2014.; 2016.; 2018.; 2020.; 2022.

Distribucija dobi počinitelja prijevare je slična zvonolikoj distribuciji, pri čemu su većinu prijevara počinile osobe stare između 31 i 45 godina (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014., 48; 2016., 60; 2018., 41; 2020., 45; 2022., 54). S druge strane, medijalni gubici su pozitivno povezani sa starosti osobe, jer manjina prevaranata u dobi iznad 60 godina čini prijevare koje su najskuplje (tablica 15.) (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014., 48; 2016., 60; 2018., 41; 2020., 45; 2022., 54).

Tablica 15. Dob počinitelja prijevara u poduzeću

Dob	<i>Izveštaj nacijama</i>									
	2014.		2016.		2018.		2020.		2022.	
	% slučajaja	Gubici (medijan, u \$)	% slučajaja	Gubici (medijan, u \$)	% slučajaja	Gubici (medijan, u \$)	% slučajaja	Gubici (medijan, u \$)	% slučajaja	Gubici (medijan, u \$)
<26	4 %	35.000	5 %	15.000	5 %	23.000	4 %	20.000	5 %	40.000
26-30	11 %	57.000	11 %	50.000	10 %	40.000	10 %	65.000	10 %	36.000
31-35	16 %	90.000	16 %	100.000	15 %	100.000	16 %	80.000	15 %	80.000
36-40	18 %	168.000	20 %	100.000	19 %	100.000	19 %	150.000	20 %	100.000
41-45	18 %	153.000	19 %	250.000	19 %	200.000	18 %	141.000	19 %	185.000
46-50	15 %	190.000	15 %	250.000	14 %	250.000	14 %	213.000	14 %	200.000
51-55	10 %	200.000	8 %	280.000	9 %	237.000	8 %	207.000	9 %	300.000
56-60	5 %	238.000	5 %	258.000	6 %	480.000	6 %	400.000	5 %	347.000
>60	3 %	450.000	3 %	630.000	3 %	355.000	3 %	575.000	3 %	800.000

Izvor: izrada autora temeljem The Association of Certified Fraud Examiners, 2014.; 2016.; 2018.; 2020.; 2022.

Većina prevaranata ima fakultetsku razinu obrazovanja ili višu, što je konzistentno kroz godine (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014., 54; 2016., 61; 2018., 41; 2020., 46; 2022., 55). Ključne crvene zastavice koje ukazuju na sumnjivo i prijevarno ponašanje prevaranta, te mogu pomoći u otkrivanju prijevare su sljedeće (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014., 59; 2016., 68; 2018., 45; 2020., 50; 2022., 58):

- život iznad svojih financijskih mogućnosti
- financijske poteškoće ili visok osobni dug
- neobično bliska povezanost s dobavljačem/kupcem
- nema identificiranih upozorenja u ponašanju
- problem s kontrolom poslovnih zadataka, nespremnost na dijeljenje dužnosti
- neobična razdražljivost, sumnjičavost ili obrambenost
- nasilničko ponašanje, zastrašivanje ili uznemiravanje
- nedavna rastava braka ili problemi u obitelji
- stav varalice (lukav i beskrupulozan, prevarant).

Nakon što je prijevarena otkrivena i utvrđeno je tko je odgovoran, potrebno je odlučiti hoće li se počinitelj kazniti ili ne, te na koji način (The Association of Certified Fraud Examiners, 2022., 62). Kao što je vidljivo iz tablice 16., najčešće se utvrđenom krivcu daje otkaz, suspenzija te se dopušta ili zahtijeva ostavka, a određeni broj utvrđenih krivaca više niti nije radio za poduzeća kada je otkrivena prijevarena i tko je krivac.

Tablica 16. Načini kažnjavanja počinitelja profesionalnih prijevarena

Način	Izvyestaj nacija				
	2014.	2016.	2018.	2020.	2022.
Otkaz	/	64 %	65 %	66 %	61 %
Počinitelj više nije radio u poduzeću	/	8 %	11 %	11 %	12 %
Uvjetna kazna ili suspenzija	/	8 %	8 %	9 %	12 %
Dopuštena ili zahtijevana ostavka	/	10 %	10 %	10 %	11 %
Nagodba	/	11 %	12 %	11 %	10 %
Nije bilo kazne	/	6 %	6 %	5 %	7 %
Ostalo	/	11 %	4 %	5 %	5 %

Izvor: izrada autora temeljem The Association of Certified Fraud Examiners, 2014.; 2016.; 2018.; 2020.; 2022.

U određenim slučajevima, poduzeća otkrivene slučajeve prijevarena upućuju tijelima za provođenje zakona, dok se u drugim slučajevima šteta nastoji nadoknaditi kroz sporazum s počiniteljem ili građanskom tužbom protiv istog (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014., 64-66; 2016., 74-77; 2018., 48-50; 2020., 55-56; 2022., 63-64). Najčešći razlozi zbog kojih poduzeća nisu počinitelje prijevarena prijavljivala tijelima za provođenje zakona su sljedeći (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014., 65; 2016., 76; 2018., 50; 2020., 56; 2022., 64):

- interno rješavanje smatra se dovoljnim
- strah od lošeg publiciteta
- došlo je do privatne nagodbe
- preskup postupak
- nedostatak dokaza
- pokrenuta građanska parnica
- počinitelj prijevarena nije mogao biti lociran.

Što se tiče povrata sredstava, rezultati istraživanja kroz sve analizirane godine su ukazali na to da većina poduzeća (u rasponu do 52 % do 58 %) ne uspijeva vratiti sredstva izgubljena kroz različite kategorije i sheme prijevара, što je konzistentno i kroz svjetske regije (The Association of Certified Fraud Examiners, 2014., 67; 2016., 77; 2018., 51; 2020., 56-57; 2022., 65).

Kao što je vidljivo iz prethodno analiziranih rezultata, utjecaj pandemije respiratorne bolesti COVID-19 na počinjenje prijevара te njihovo sprječavanje i otkrivanje zapravo nije bio značajan. Isto tako, može se zaključiti kako su istražitelji prijevара usvojili nove, inovativne načine djelovanja i otkrivanja prijevара uslijed novih uvjeta pandemije COVID-19, kao i to da su se u tom vremenu disrupcije, profesionalne prijevара brže otkrivale, a gubici su bili manji u odnosu na ranije analizirana razdoblja. Od osam definiranih čimbenika povezanih s pandemijom COVID-19:

- organizacijske promjene vezane uz ljudske resurse
- operativne promjene u poslovnim procesima
- promjene u internim kontrolama
- prelazak na rad na daljinu
- promjene u strateškim prioritetima poduzeća
- tehnološke promjene
- promjene u programima sprječavanja prijevара
- poremećaji i disrupcije u lancu opskrbe,

ispitanici su istaknuli posebice organizacijske promjene vezane uz ljudske resurse te prelazak na rad na daljinu kao ključna obilježja istraživanih slučajeva prijevара (The Association of Certified Fraud Examiners, 2022., 40). Također, posebno je važno istaknuti kako je zadnje istraživanje prijevара u *Izveštaju nacijama 2022.* godine trajalo od siječnja 2020. godine do rujna 2021. godine tijekom kojih su ispitanici istraživali prijevара koje su se u većini slučajeva dogodile ranije, a ne nužno u razdoblju pandemije respiratorne bolesti COVID-19 (The Association of Certified Fraud Examiners, 2022., 40). Sukladno tome, uočavanje dodatnih utjecaja pandemije COVID-19 na počinjenje, istraživanje i otkrivanje prijevара će biti vidljivije u narednim istraživanjima, počevši s *Izveštajem nacijama 2024.* godine (The Association of Certified Fraud Examiners, 2022., 40).

5. ZAKLJUČAK

Rizici prijevarena kontinuirano predstavljaju ključnu opasnost za poslovanje poduzeća svih djelatnosti, industrijskih grana/sektora, veličina, država, geografskih regija. Konkretnije, profesionalne ili interne prijevare, dakle, prijevare koje počine zaposlenici protiv poduzeća u kojima djeluju, predstavljaju najskuplje i najčešće oblike financijskog kriminala na svijetu, zbog čega je vrlo teško utvrditi puni razmjer gubitaka koje takve prijevare stvaraju. Usprkos informatizaciji i digitalizaciji poslovanja poduzeća, sheme i metode počinjenja profesionalnih prijevarena su gotovo konzistentne kroz vrijeme, industrijske revolucije, geografske regije, i slično. Pregledom, kritičkom analizom, komparacijom i sintezom rezultata istraživanja Udruženja ovlaštenih istražitelja prijevarena o profesionalnim prijevarama na svjetskoj razini u razdoblju od 2014. do 2022. godine, došlo se do vrijednih zaključaka o postojećem stanju i budućim trendovima počinjenja, sprječavanja i otkrivanja profesionalnih prijevarena. Analizirajući rezultate istraživanja *Izveštaj nacijama* kroz svih pet godina, dobiveni su vrlo konzistentni i ujednačeni zaključci.

Od tri glavne kategorije profesionalnih prijevarena, počinitelji prijevarena najčešće zloupotrebljavaju imovinu poduzeća, pri čemu je vrijednost gubitaka od tih prijevarena najmanja. Nešto manje učestala kategorija prijevarena je korupcija, čiji gubici su nešto veći u odnosu na gubitke od zloupotrebe imovine, dok su najmanje učestala kategorija prijevarena upravo prijevare s financijskim izvještajima koje uzrokuju i najveće gubitke. Što je prijevarena duže neotkrivena, to stvara veće gubitke i štete za poslovanje poduzeća. Vrlo pozitivan uočeni trend jest taj da se prijevare sve brže otkrivaju, što je vjerojatno posljedica implementacije, provođenja i upotrebe inovativnih metoda, tehnika i tehnologija otkrivanja prijevarena. Otkrivanje prijevarena je vrlo važan korak u cijelom procesu istraživanja prijevarena jer brzina otkrivanja prijevarena, kao i način njezinog otkrivanja, značajno utječu na posljedice koje prijevare imaju na poslovanje poduzeća i njegovo šire okruženje. Najčešće se prijevare otkrivaju dojavom zaposlenika poduzeća, odnosno dojavom eksternih strana. Prijevare koje su otkrivene pasivnim metodama otkrivanja prijevarena su trajale duže i uzrokovale su veći gubitak za poduzeće od ostalih metoda otkrivanja prijevarena. S druge strane, prijevare koje su otkrivene aktivnim metodama otkrivanja prijevarena, uključujući, između ostalog, i internu reviziju, su trajale kraće i rezultirale su manjim gubicima za poduzeće. Ključni nadzorni mehanizmi i kontrolne aktivnosti koje su poduzeća imala implementirana u vrijeme počinjenja prijevarena bili su eksterna revizija financijskih izvještaja, formalni kodeks ponašanja te funkcija interne revizije. Prema tome, može se zaključiti kako se i u poduzećima s razvijenim programima za sprječavanje prijevarena, prijevare ipak događaju, i to najčešće zbog nedostataka implementiranih internih kontrola, zaobilaznja postojećih internih kontrola, nedostataka upravljačkog nadzora, lošeg tona na vrhu te nedostataka stručnog osoblja u nadzornim ulogama.

Utjecaj pandemije respiratorne bolesti COVID-19 na počinjenje profesionalnih prijevvara još uvijek nije moguće sa sigurnošću točno odrediti i objasniti, zbog toga što su u analiziranom razdoblju istraživane prijevare koje su se dogodile prije početka pandemije respiratorne bolesti COVID-19. No, ono što je moguće utvrditi jest to da su istražitelji prijevvara usvojili nove, inovativne načine i metode djelovanja te tehnike i tehnologije otkrivanja prijevvara, što je dovelo do bržeg otkrivanja prijevvara, odnosno u konačnici je rezultiralo manjim gubicima za poduzeća u odnosu na ranije analizirana razdoblja. Prema tome, utjecaj pandemije respiratorne bolesti COVID-19 na počinjanje, otkrivanje i sprječavanje prijevvara će se tek trebati utvrditi i bit će vidljiv kroz naredna razdoblja. No, ono što istražitelji prijevvara trebaju napraviti sada, kako bi bili spremni na sve ono što ih čeka u bližoj, odnosno daljoj budućnosti, jest kontinuirano profesionalno razvijati svoja znanja, vještine i sposobnosti, odnosno jednom riječju, svoje kompetencije, kao i jačati svoje intrapersonalne kompetencije, a posebice etičke vrijednosti, inovativno i kritičko razmišljanje te aktivno učiti. Stoga je ključna preporuka za buduća istraživanja i radove upravo staviti naglasak, detaljnije istražiti i analizirati stvarni utjecaj pandemije respiratorne bolesti COVID-19 na stanje, uzroke i posljedice profesionalnih prijevvara za poslovanje poduzeća.

LITERATURA

1. Araj, F. G., (2015.), Responding to Fraud Risk: Exploring Where Internal Auditing Stands, Risk – Closer Look, USA, Florida, Altamonte Springs: The IIA Research Foundation & The Institute of Internal Auditors Chicago Chapter, Copyright © 2015 by The Institute of Internal Auditors Research Foundation (IIARF). All rights reserved, dostupno na: <https://jabatanfungionalauditor.files.wordpress.com/2016/06/responding-to-fraud-risk-exploring-where-internal-auditing-stands.pdf> [pristupljeno 9.6.2022.]
2. Banarescu, A., (2015.), Detecting and Preventing Fraud with Data Analytics, Procedia Economics and Finance, 32(2015), str. 1827-1836, dostupno na: [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)01485-9](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)01485-9) [pristupljeno 12.6.2020.]
3. Hrvatska revizorska komora, (2009.), Međunarodni revizijski standardi – prijevod s engleskog jezika, Republika Hrvatska, Zagreb: Hrvatska revizorska komora, dostupno na: http://www.revizorska-komora.hr/pdf/MRevS/1_KB-za-CIP-124.pdf [pristupljeno 11.6.2022.]
4. Hrvatski institut internih revizora, (2017.), Međunarodni okvir profesionalnog djelovanja (MOPD) – prijevod s engleskog jezika, Republika Hrvatska, Zagreb: The Institute of Internal Auditors Global & Hrvatski institut internih revizora, autorska prava © 2017 The Institute of Internal Auditors (IIA), sva prava pridržana.

5. Hrvatski institut internih revizora, (2020.), IIA Model tri linije: Ažuriranje modela Tri linije obrane – prijevod s engleskog jezika, Republika Hrvatska, Zagreb: The Institute of Internal Auditors Global i Hrvatski institut internih revizora, autorska prava © 2020 od strane The Institute of Internal Auditors, Inc., sva prava pridržana, dostupno na: <https://na.theiia.org/translations/PublicDocuments/Three-Lines-Model-Updated-Croatian.PDF> [pristupljeno 11.6.2022.]
6. The Association of Certified Fraud Examiners, (2014.), Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse: 2014 Global Fraud Study, USA, Austin, West Avenue: ACFE, Copyright © 2014 Association of Certified Fraud Examiners, Inc., dostupno na: <https://www.acfe.com/-/media/files/acfe/pdfs/2014-report-to-nations.ashx> [pristupljeno 10.6.2022.]
7. The Association of Certified Fraud Examiners, (2016.), Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse: 2016 Global Fraud Study, USA, Austin, West Avenue: ACFE, Copyright © 2016 Association of Certified Fraud Examiners, Inc., dostupno na: <https://www.acfe.com/-/media/files/acfe/pdfs/2016-report-to-the-nations.ashx> [pristupljeno 10.6.2022.]
8. The Association of Certified Fraud Examiners, (2018.), Report to the Nations: 2018 Global Study on Occupational Fraud and Abuse, USA, Austin, West Avenue: ACFE, Copyright © 2018 Association of Certified Fraud Examiners, Inc., dostupno na: <https://s3-us-west-2.amazonaws.com/acfe-public/2018-report-to-the-nations.pdf> [pristupljeno 10.6.2022.]
9. The Association of Certified Fraud Examiners, (2020.), Report to the Nations: 2020 Global Study on Occupational Fraud and Abuse, USA, Austin, West Avenue: ACFE, Copyright © 2020 Association of Certified Fraud Examiners, Inc., dostupno na: <https://acfe-public.s3-us-west-2.amazonaws.com/2020-Report-to-the-Nations.pdf>[pristupljeno 10.6.2022.]
10. The Association of Certified Fraud Examiners & Grant Thornton, (2021.), The Next Normal: Preparing for a Post-Pandemic Fraud Landscape, Copyright © 2021 Association of Certified Fraud Examiners, Inc. & Grant Thornton, dostupno na: <https://www.acfe.com/fraud-resources/covid-19-benchmarking-report> [pristupljeno 10.6.2022.]
11. The Association of Certified Fraud Examiners, (2022.), Occupational Fraud 2022: A Report to the Nations, USA, Austin, West Avenue: ACFE, Copyright © 2022 Association of Certified Fraud Examiners, Inc., dostupno na: <https://acfe-public.s3.us-west-2.amazonaws.com/2022+Report+to+the+Nations.pdf> [pristupljeno 10.6.2022.]
12. The Association of Certified Fraud Examiners, (n.d.), ACFE Report to the Nations Archives, Copyright © 2022 Association of Certified Fraud Examiners,

- Inc., dostupno na: <https://www.acfe.com/fraud-resources/report-to-the-nations-archive> [pristupljeno 12.6.2022.]
13. The Institute of Internal Auditors Global, (2009.), Internal Auditing and Fraud, International Professional Practices Framework (IPPF): Recommended Guidance: Supplemental Guidance – Practice Guide – General, USA, Florida, Altamonte Springs: The IIA Global, Copyright © 2009 by The Institute of Internal Auditors Inc. All rights reserved.
 14. The Institute of Internal Auditors Global, (2019a.), Prijevare i interna revizija: Uvjerenje o kontrolama upravljanja rizikom prijevarena osnovica su uspjeha – prijevod s engleskog jezika, Stajalište Instituta internih revizora (IIA), The Institute of Internal Auditors Global & Hrvatski institut internih revizora, siječanj 2019., dostupno na: <https://na.theiia.org/translations/PublicDocuments/Fraud-and-Internal-Audit-Croatian.pdf> [pristupljeno 9.6.2022.]
 15. The Institute of Internal Auditors Global, (2019b.), Assessing the Risk Management Process, International Professional Practices Framework (IPPF): Recommended Guidance: Supplemental Guidance – Practice Guide – General Best Practices, USA, Florida, Lake Mary: The IIA Global, Copyright © 2019 by The Institute of Internal Auditors, Inc. All rights reserved.
 16. The Institute of Internal Auditors Global, (2022.), Internal Auditing and Fraud: Assessing Fraud Risk Governance and Management at the Organizational Level, 2nd Edition, International Professional Practices Framework (IPPF): Recommended Guidance: Supplemental Guidance – Practice Guide – General Best Practices, USA, Florida, Altamonte Springs: The IIA Global, Copyright © 2009 by The Institute of Internal Auditors Inc. All rights reserved.
 17. The Internal Audit Foundation, (2019.), Sawyer’s Internal Auditing: Enhancing and Protecting Organizational Value, USA, Florida, Lake Mary: The Internal Audit Foundation.
 18. Tušek, B., Žager, L., Barišić, I., (2014.), Interna revizija, Republika Hrvatska, Zagreb: Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika.
 19. Udruženje ovlaštenih istražitelja prijevarena Hrvatska, (2022.), Kako krademo: Istraživanje o prijevarama u poslovanju u Republici Hrvatskoj, Republika Hrvatska, Zagreb: ACFE (UOIP) Hrvatska u partnerstvu s SAS & Comping, dostupno na: <https://acfecroatia.hr/prvo-istrazivanje-o-vrstama-i-nacini-ma-prijevarena-u-hrvatskom-gospodarstvu/85> [pristupljeno 10.6.2022.]

Petra Halar, PhD

Faculty of Economics & Business, University of Zagreb, Zagreb, Croatia
phalar@efzg.hr

Ana Ježovita, PhD

Faculty of Economics & Business, University of Zagreb, Zagreb, Croatia
ajezovita@efzg.hr

Boris Tušek, PhD

Faculty of Economics & Business, University of Zagreb, Zagreb, Croatia
btusek@efzg.hr

OCCUPATIONAL FRAUDS IN THE CONTEMPORARY ERA: STATE, CAUSES AND CONSEQUENCES

Received: August 28, 2022.

Accepted: November 15, 2022.

<https://doi.org/10.46458/27121097.2022.28.104>

Preliminary communication

Abstract

Occupational or internal frauds are, according to the definition of the Association of Certified Fraud Examiners (ACFE), illegal activities and procedures that are intentionally committed by employees against the companies they work for, abusing organizational resources, to gain certain economic or non-economic benefit, to which they do not have any legal right. Precisely these kinds of frauds, according to the results of numerous professional studies conducted at the global level, represent the most expensive and the most common forms of financial crime. Contemporary business conditions, including digitalisation of business processes, digital business models transformation, pandemic of the respiratory disease COVID-19, remote working, unstable political and economic situation, global economic crisis or recession, only create even more fertile ground for committing occupational frauds. In order for companies to defend themselves against such internal or 'insider' attacks, it is crucial that companies' governance structures transform the existing way of companies' governance and implement an agile and innovative system of internal controls, as a basis for the fraud risk management process in the digital economy. The research in this paper was

guided by the scarcity of scientific literature and conducted scientific researches related to the current state, future trends and the impact of occupational frauds on the companies' business operations. Considering the growing influence and negative, both economic, and non-economic, consequences of the occupational fraud risks on the companies' business operations, the subject of this paper was to provide an overview and critically analyse the current state and impact of committed occupational frauds on the companies' business operations. To further guide the research, three research questions and five research objectives were set. In order to answer the research questions and achieve the research objectives, a critical analysis, comparison and synthesis of secondary data was carried out, primarily the results of a comprehensive research on the occupational frauds that has been carried out at the global level, since 1996, by the Association of Certified Fraud Examiners.

Keywords: *occupational frauds, fraud prevention, fraud detection, COVID-19*

JEL: M40, M41, M42